

Arta și moralul

În niște rînduri de prefață la un album *Emil Prato* (Ed. Bibliotecii Județene Bacău „C. Sturdza“, 2018), alcătuit de d-nii Mihai Ceucă și Iulian Bucur, am afirmat că, în timpul Primului Război Mondial, ziarele erau – atît din lipsa spațiului, cît și din lipsa materialelor tipografice – rareori ilustrate, deși se simțea, mai mult ca oricînd în trecut, nevoia de imagini. Cînd totuși acest lucru se făcea, desenul a fost folosit, o vreme, mai des decît fotografia; cel puțin pînă la punerea pe picioare a Serviciului fotografic al armatei. Am amintit acolo doar numele a doi pictori: D. Stoica (scris și Stoika) și N. Mantu, publicați de *România*, „organul apărării naționale“. Au fost și alții: Fr. Șirato, Șt. Dimitrescu, N. N. Tonitza, Al. Călinescu, Dumitru Mățăoanu. „În martie 1917, treizeci de pictori și sculptori – arăta Oscar Han – au primit misiune din partea Marelui Stat Major al armatei române să meargă pe front, pentru a realiza schițe de luptă inspirate nemijlocit din cunoașterea realităților de pe cîmpurile de operații“ (v. „Monumentul «Victoria de la Mărășești»“, în *Dălți și pensule*, Ed. Minerva, 1970, p. 295). El a venit la Bacău, la comandamentul Armatei a II-a, apoi a mers pe front. „Aici, sub rafalele de gloanțe și în zloata tranșeelor s-au plămădit – spune – multe din temele lucrărilor mele – unele realizate imediat, altele schițate fugar și concepute mai tîrziu...“ (*ib.*). Cele imediate le-a prezentat în cadrul expoziției colective organizate de Marele Cartier, la 24 ianuarie 1918, la Școala de Belle-Arte din Iași. Opera sa principală pe tema eroismului (un exemplu în acest sens a fost chiar fratele său, sergentul Constantin Han, căzut în luptele de la Dragoslavele) rămîne însă statuia închinată victoriei de la Mărășești, inaugurată – cum precizează – șaptesprezece ani mai tîrziu, la 21 septembrie 1934 (*ib.*, p. 296).

Din plutonul de artiști plastici mobilizați, cea mai mare parte a ajuns la Iași, unde au fost atașați (ca și unii dintre scriitori) pe lîngă Marele Cartier General. Aci erau într-un fel mai protejați, dar regimul căruia trebuiau să se supună era cel militar: „se făcea apel, era disciplină, instrucție“. Pe deasupra, meseria!... O relatare despre modul în care le erau repartizate temele și despre mijloacele de care dispuneau pentru a le executa a oferit, într-un interviu, Camil Ressu. Cei treisprezece ani trecuți de la lucrurile povestite explică aerul degajat, pe alocuri comic, al celor ce spune: „Aveam comandant pe un colonel

Zigzaguri

foarte simpatic. Ne aduna pe toți și ne ținea un logos: – D[umnea]ta, domnule, care știi să faci bine caii, ai să pictezi o șarjă. D[umnea]ta care știi să faci figuri, ai să pictezi cutare! Mie mi-a căzut rîndul s-o fac pe Ecaterina Teodoroiu, [eroina intrată deja în legendă, fostă luptătoare în legiunea de cercetașe „Domnul Tudor“]. Dar mi se dădeau indicații și asupra mării pînzelor, – ca la militarie. Întrebam: – Păi, cît îl fac? – Păi, să-l faci pe 1/52! – Dar n-avem culori! – Lască vă aducem de la Odessa! Așa s-a făcut că de la Odessa s-au cumpărat, pentru noi, numai trei culori. Ni s-au împărțit porții și ordin să începem lucrul. Am încercat timizi o cerere. – Prea puține culori. – Prea vreți multe! Și așa s-a făcut că [«]Ecaterina Teodoroiu[»], care este astăzi depusă la Muzeul Militar din Parcul Carol, în mărime[a] comandată, am lucrat-o numai în trei culori“ (v. „Cu pictorul Camil Ressu, despre el și despre alții“, în *Rampa*, 15, nr. 3627, 19 februarie 1930, p. 3). În război, artiștii plastici au avut mai puține victime decît scriitorii: un mort, la Turtucaia, sculptorul Horia Boambă, talent promițător, cum rezultă din necrologul scris de N. N.

Beldiceanu (v. *România*, 1, nr. 63, 7 aprilie 1917, p. 1) și un rănit, sculptorul Ion Jalea, care a rămas fără brațul stîng. Prezenți printre soldați, în primele linii, artiștii plastici executau teme cerute. Pictorul N. Mantu desena, de pildă, „asalturi“, „atacuri la baionetă“, „lupte corp la corp“, „cu patul puștei“, „șarje de cavalerie“, „prinderea spionului“, „izgoniri“ ale dușmanilor. Iată un titlu epic: „Regimentul de vînători trece Oltul, călăuzit de Areti Oana, [o țarancă], în memorabilele lupte din Transilvania, și cade în spatele honvezilor, pe care îi rostogolește în apele Oltului“ (v. *România*, 1, nr. 77, 21 aprilie 1917, p. 1). D. Stoica (Stoika), celălalt desenator de la rubrica „Războiul nostru“ (intitulată ulterior „Războiul ilustrat“) a ziarului desenează „Capturarea unui tun german“, „O baterie inamică distrusă“, „Soldatul [care] ridică, sub focul inamicului, cadavrul ofițerului său căzut în luptă“ etc., subiecte menite să inspire devotament și curaj. Ideea evocată de desenele celor doi pictori e cea de „război pînă la capăt“, se înțelege cu victoria noastră. Se iveau însă și comenzi de genul următor: deputații și senatorii „însărcinează pe sculptorul Al. Călinescu să ia masca d-rului [Haralambie] Botescu [mort de tifos] pentru facerea unui bust în fața unui spital“ (v. „Informațiuni“, în *România*, 1, nr. 53, 25 martie 1917, p. 2). După război însă, nu el va realiza lucrarea, ci Dumitru

Mățăoanu, un autor prolific, care, în mai puțin de un deceniu, a umplut județele din sudul țării cu monumente dedicate eroilor. Statuia era considerată – trebuie spus, chiar dacă numai în treacăt – modul cel mai durabil de a perpetua memoria celor căzuți la datorie. Se înfiripase un fel de industrie statuară, cu rezultate estetice nu dintre cele mai bune, promovată de ligi, asociații, publicații.

Refugiul a adunat la Iași artiști din toate ramurile: muzică, teatru, operă și operetă, care au o activitate susținută, adesea în echipe, ceea ce demonstrează nevoia de recreere a sufletului în astfel de zile. Dintre muzicieni, numele cel mai pregnant și mai frecvent amintit e acela al lui George Enescu, a cărui disponibilitate e impresionantă. Concertele sale sînt, prin scopul lor, acte de generozitate, iar din cauza condițiilor în care se desfășurau, – acte de curaj. Enescu e capul de afiș al celor mai multe dintre acțiunile caritabile. La interval de trei zile, ziarul îi anunța, de pildă, pe „amatorii de muzică bună” să rețină locuri la un „mare concert”, ce urma să fie ținut la Teatrul Național, în ziua de 28 aprilie 1917, de George Enescu și Nicu Caravia, un pianist mai tânăr cu 14 ani, de altfel, „în folosul spitalului de convalescenți «Regina Maria»”. Dl. Gh. Enescu – se specifica – va executa din Tartini, Bach, Franck și dl. Caravia din Grieg, Chopin etc.“ (v. „Informațiuni”, în *România*, 1, nr. 78, 22 aprilie 1917, p. 2 și *România*, 1, nr. 81, 25 aprilie 1917, p. 2). Anunțurile despre prezența sa aproape că se înlănțuie: „Luni 1 mai [la Teatrul Național] va avea loc concertul dat de dl. Socrate Barozzi [un violonist], sub înaltul patronaj al M. S. Regina, cu concursul d-rei Mărioara Ventura și al d-lor Enescu și N. Caravia“ (v. *România*, 1, nr. 95, 9 mai 1917, p. 2). După care: „În ziua de 10 mai va avea loc la Teatrul Național, la orele 4 după amiază, o mare reprezentație extraordinară în folosul [societății de ajutorare a] «Orfanilor de război», la care va participa și marele maestru Enescu“ (v. „Informațiuni”, în *România*, 1, nr. 95, 9 mai 1917, p. 2). Apoi (exemplu

elocvent, după care mă opresc, deși seria e mult mai lungă): „În fața numeroșilor răniți, bolnavi și convalescenți ai secției române a Spitalului «Notre Dame», pus sub direcțiunea inimosului dr. N. Minovici, – se arată într-o notă – a avut loc ieri după amiază o reprezentațiune artistică. [...] Marele Enescu, totdeauna gata să dea concurs inițiativelor frumoase, a cîntat multe bucăți, între care [«]Humores-que[»] de Dvorak“ (v. „Informațiuni”, „Serbarea de la Spitalul Dr. Botescu”, în *România*, 1, nr. 106, 20 mai 1917, p. 2). De fiecare dată, el stîrnește un „cald entuziasm“ (v. „Informațiuni”, „Serbarea militară de 10 Mai”, în *România*, 1, nr. 98, 12 mai 1917, p. 2). Programele unora dintre „reprezentațiuni” și „festivaluri” includeau, de asemenea, recitaluri (termenul nu era asimilat încă de presa noastră) vocale (unele avîndu-l ca solist pe baritonul Jean Athanasie, care făcea și turnee), muzică de fanfară și coruri de soldați (în serbarea de la 10 mai 1917, acestea au fost dirijate de Alfons Castaldi, autorul marșului „La arme”, compus pe versurile „nemuritorului Șt. O. Iosif”), recitări de versuri, – toate cumîndu-se în „ceasuri de întărire morală”. Ce poezii se spuneau? Poezii (dintre cele mai recente, „calde”) de Octavian Goga, George Ranetti, Mircea Rădulescu, Zaharia Bârsan. De succes se bucura poemul eroic „Pe-aicea nu se trece” de Corneliu Moldovanu și Mircea Rădulescu, cu personaje soldați de pe frontul de la Oituz, din care o parte s-a publicat în ziar (v. *România*, 1, nr. 98, 12 mai 1917, p. 1). În ciuda dificultăților de montare, nu lipseau spectacolele de teatru și de operă. S-au jucat, de mai multe ori, *Domnul notar* de Octavian Goga, *Zile vesele după război* de M. Sadoveanu, *Ariciul și Sobolul* de Victor Eftimiu, plus adaptări de piese franțuzești, și s-au cîntat *Rigoletto* (acte II și III) și *Aida* (actul III). În privința interpretărilor, situația era cît se poate de bună, căci se alăturaseră trupei locale actori și cîntăreți veniți de la

alte teatre: Constantin Nottara, Mărioara Ventura (care conducea și un spital de răniți), Maria Filotti, Elvira Popescu, Ion Livescu, Niculescu-Buzău, Jean Athanasie, Vasile Rabega, Victor Antonescu, R. Bulfinski, Ion Manu ș.a. Foarte solicitat era comicul Constantin Tănase, cu revista *La noi! La Iași!*, „cel mai vesel spectacol”, a cărei premieră a avut loc pe 5 aprilie 1917. El „făcea senzație” și cu o serie de monoloage și cuplete în care se arăta „viguros contra boșilor [nemților], bulgarilor, ungarilor etc.” (v. „Știri diverse”, în *România*, 1, nr. 43, 18 martie 1917, p. 2). Cu de-astea a mers la soldații din regimentul său fiind singurul căruia, pe lîngă mențiunile de la rubrica de „Informațiuni”, i se publică o fotografie însoțită de o explicație nostimă: „[Tănase] a fost dat dezertor. Și cînd s-a prezentat, în loc să fie arestat și băgat la închisoare, i s-a făcut o primire extraordinară. Se vede că ordinul de urmărire fusese dat numai fiindcă regimentul simțea nevoia să mai rîdă puțin. După fiecare cuplet, trupa și comandanții au aplaudat cu entuziasm, iar la sfîrșit popularul artist a fost purtat în triumf. Orice s-ar zice, dar și nasul lui Tănase face parte din munițiunile indispensabile de front“ (v. „Tănase pe front”, în *România*, 1, nr. 113, 28 mai 1917, p. 1). Ultima artă ce contribuie la moralul luptătorilor e cinematografia. La 2 mai 1917, a fost oferită o „reprezentație [...] cu filme de război”. Anunțul, făcut cu două zile înainte, sună așa: „Pentru prima oară se vor da filme de pe frontul român luat de serviciul fotografic și cinematografic al armatei: M. S. Regele pe front, viața soldaților în tranșee, diferite vederi de pe front. Se vor vedea foarte interesante filme cu fabricarea tunurilor și munițiilor în uzinele franceze, și reeducația fizică a invalizilor de război în spitalele franceze“ (v. „Informațiuni”, în *România*, 1, nr. 86, 30 aprilie 1917, p. 2).

Constantin CĂLIN